

Nihat BÜYÜKBAŞ

*Atatürk Araştırma Merkezi Başkan Yardımcısı,
AMEA Tarih Enstitüsü Doktora Öğrencisi*

AZERBAYCAN CUMHURİYETİ İLE TÜRKİYE CUMHURİYETİ EĞİTİM İLİŞKİLERİ

Azerbaycan Türkiye Eğitim İlişkileri
23 Aylık Bağımsız Azerbaycan Cumhuriyetinde
Eğitimi Millileştirme Çabaları ve I. Dünya Savaşı

Şartlarında Türkiye İle Eğitim İlişkileri. 28 Mayıs 1918 tarihinde bağımsızlığın ilanından 27 Nisan 1920 tarihinde Sovyet Kızıl Ordusu'nun işgaline kadar yirmi üç ay

yaşayabilmiş, Milli Azerbaycan Cumhuriyeti döneminde devlet yönetiminin hemen her alanında bir millileştirme faaliyeti başlatmıştır. Bu dönemde eğitim millileştirilerek okullarda "Türk Dili" zorunlu ders olarak okutulmaya başlanmıştır. Yine Bakanlar Kurulu'nun 27 Haziran 1918 tarihinde almış olduğu bir kararla "Türk dili" Azerbaycan Devleti'nin resmi dili olarak kabul edilmiş ancak, görevde bulunan memurlar Türkçeyi öğreninceye kadar hükümet kurumlarında Rusçanın kullanılmasına da izin verilmiştir [10, 245].

Bu dönemin en göze çarpan eğitim işbirliği, Azerbaycan Parlamentosunun Türkiye'de Ders kitabı getirilmesi için Azerbaycan Maarif Nazırlığına özel bir bütçe aktarması ve Maarif Nazırlığı önderliğindeki bir heyetin Azerbaycan okullarında çalıştırmak üzere Osmanlı Maarif nazırlığında 50 öğretmen talep etmeleridir. Osmanlı Devleti 1.Dünya Savaşı ortamında 50 öğretmen talebini karşılamıştır [3,155]. Türkçe eğitim dili oluşturmaya çalışan Bağımsız Azerbaycan hükümetinin kısa bir süre sonra tekrar Sovyetler Birliğine dahil olup bağımsızlığını yitirmesi, Osmanlı Devleti'nin savaşın mağlu-

bu olması nedeniyle dağılması, bu süreçte Anadolu'da başlayan milli mücadele ve yeni Türkiye Cumhuriyetinin kuruluş süreci gibi nedenlerle bu işbirliğinin ne denli olumlu sonuçlar verdiği kestirilememektedir.

Kaldı ki Türk dünyasının kendi değerleri üzerine kendine özgü bir modelinin olmaması, medreselerin yüzyılımızın başında kendini yenedünya şartlarına uyarlayamaması nedeniyle tükenmişliği yaşaması, bağımsız Azerbaycan'ın etkili bir şekilde yararlanabileceği bir Türk-İslam eğitim veya insan yetiştirme modeli maalesef yoktu.

1991 Yılı Bağımsızlık Sonrası Azerbaycan-Türkiye Cumhuriyeti İle Eğitim İşbirliği Anlaşması ve İki Ülke Eğitimine Kazandırdıkları. Azerbaycan bağımsızlık sonrası Türkiye Cumhuriyeti ile çok sayıda işbirliği anlaşması imzalanmıştır. Bu iş birliklerinden biri de bu çalışmanın konusu olan eğitim işbirliği anlaşmasıdır. Mayıs 1992 yılında Baküde yapılan bu anlaşma aynı yıl Türkiye Büyük Millet Meclisinde kanunlaşmıştır. Bu protokolü takip eden yıllarda da çeşitli işbirliği protokollerinin yapıldığını görüyoruz.

3 Mayıs 1992 yılında Bakü'de imzalanan **“Türkiye Cumhuriyeti ile Azerbaycan Cumhuriyeti Arasında Eğitim, Öğretim, Uzmanlık Hizmetleri, Teknik ve Bilimsel İşbirliği Anlaşması** yasalastıktan sonra da her iki ülkenin resmi gazetelerinde yayımlanmıştır [12]. Bu anlaşmaya göre; Eğitim, öğretim, uzmanlık ve danışmanlık hizmetleri alanındaki işbirliği şu maddelerde oluşuyordu;

a) Değişik düzeylerden, kurumlardan ve branşlardan gelen eğitilen personelin karşılıklı esasına göre mesleki öğretim ve eğitimlerinin geliştirilmesi,

b) Eğitici, öğretmen, yönetmen ve bilimsel araştırma yapan kişilerin konuk eğitici, öğretmen, danışman veya araştırmacı düzeyinde karşılıklı temas, görüşme ve ziyaretler yapılması;

c) Tarafların aynı düzeydeki eğitim ve öğretim kurumlarının mezunları, araştırmacıları, öğretmen, danışman ve uzmanlarının, diğer ülkedeki seminerlere, toplantılara ve konferanslara katılmalarını ve ilgili kurumları ziyaretlerini sağlayacak önlemlerin alınması ve teşvik edilmesi;

d) Tarafların eğitilen personele ülkesindeki araştırma ve incelemeleri izlemelerini ve üstlenmelerini sağlayacak burslar verilmesi;

e) Bilim, eğitim, öğretim, uzmanlık ve danışmanlık alanlarında taraflara yarar sağlayan deneyimlerin ve bu alanlardaki sorunları incelemek isteyen heyetlerin değişiminin sağlanması; hususlarını kapsar.

Bu alanlardaki işbirliği faaliyetleri taraflar arasında yapılacak tamamlayıcı ve uygulamaya yönelik protokollerle ayrıntılı olarak saptayacak ve uygulanacaktır.

2.Teknik ve Bilimsel Alandaki İşbirliği;

a) Taraflar aralarında bir danışma ve irtibat mekanizması oluşturmak suretiyle; Araştırma/Geliştirme ve Bilimsel İşbirliği, Teknolojik Gelişme ve Yenilikler, Teknoloji İşbirliği alanlarında yapılacak görüşmelerle Teknik Komiteler oluşturacaklar ve bu alanlardaki işbirliği faaliyetlerini iki taraf arasında yapılacak “Tamamlayıcı Anlaşmalar” ve ilgili “Uygulama Protokolleri” çerçevesinde yürüteceklerdir.

b)Taraflar, üçüncü ülkelerden sağladıkları teknik bilgi ve deneyimleri, bu ülkelerle yaptıkları ikili/çok taraflı anlaşmaların hükümlerine uymak koşulu ile mübadele edebileceklerdir.

c)Taraflar, bilimsel proje ve programların değişimi ile bilimsel konferans, toplantı, uzman yetiştirilmesi, mühendis değişimi ve ortak bilimsel laboratuvarların kurulmasını teşvik edeceklerdir.

Anlaşmanın yürürlüğe girmesi ile birlikte Azerbaycan ile Türkiye arasında eğitimsel faaliyetlerde hızlı bir sürecin başladığını görüyoruz. 1992 yılında itibaren ivme kazanan bu ilişkiler Azerbaycan'da her iki eğitim bakanlığının işbirliği ile açılan okullar en somut girişimdir denilebilir. Türkiye Cumhuriyeti Devletinin 1992 yılında Bakü Türk Anadolu Lisesi ve 2000 yılında açtığı Bakü Türk İlk ve Ortaokulu olduğunu görmekteyiz. Bu okullarda halen toplam 1454 öğrenci öğrenim görmektedir[3]. Bu anlaşma ile birlikte protokolün maddelerinde zikredilen her düzeydeki kuruluşlarımızın çeşitli dönemlerde karşılıklı ziyaretler, ortak işbirliği projeleri, bilimsel toplantılar, öğrenci değişimi gibi çeşitli düzeylerde devam etmektedir. Bu projelerden en önemlisi diğer Türk Devletleri ile birlikte hayata geçirilen ve en aktif olarak yine Azerbaycanlı öğrencilerin yararlandığı büyük öğrenci değişim projesidir.

Büyük Öğrenci Değişim Projesi. Türkiye Cumhuriyeti tarafından yükseköğretimdeki uluslararası öğrencilere burs verilmesi, Doğu Blokunun dağılması ve Türk Cumhuriyetlerinin bağımsızlıklarını ilan etmelerini müteakip 1992 yılında başlayan Büyük Öğrenci Projesiyle ivme kazanmıştır.

Türk cumhuriyetlerinin ve topluluklarının, yetişmiş insan gücü ihtiyaçlarını karşılamaya yardımcı olmak, Türk dünyası ile kalıcı bir kardeşlik ve dostluk köprüsü kurmak ve kendi aralarındaki ilişkileri geliştirerek büyük bir şemsiye oluşturmak amacıyla 1992 yılında 5 ülkeyle (Azerbaycan, Kazakistan, Kırgızistan, Türkmenistan, Özbekistan) başlatılan Büyük Öğrenci Projesi (BÖP) zamanla 57 devlet ve topluluğun dâhil olduğu bir burs programı niteliği kazanmıştır.

BÖP kapsamında öğrenim göreceğ öğrenciler için 12 ülkede (Azerbaycan, Kazakistan, Kırgızistan, Türkmenistan, Tacikistan, Makedonya, Kırım, Kosova, Tataristan, Arnavutluk, Romanya ve Bosna-Hersek) Türk Cumhuriyetleri ile Türk ve Akriba Toplulukları Sınavı (TCS) yapılmıştır. Sınavın yapılmadığı bölge ve ülkelerde ise seçici kurullar aracılığıyla burs verilecek öğrenciler belirlenmiştir. Program kapsamında 1992-2008 yılları arasında 27.112 kişiye burs verilmiş ve 7.464 kişi mezun olmuştur.

1992-1993 Eğitim-Öğretim yılından bu yana Türkiye'nin "Büyük Öğrenci Projesi" çerçevesinde Azerbaycan için Türkiye yükseköğretim kurumlarında 5118 yer ayrılmıştır. Bu yerlerin 3936 kullanılarak 1476 öğrenci mezun olmuştur.

2010-2011 Eğitim-Öğretim yılında Azerbaycan için 156 yer ayrılmıştır. Önceki Eğitim- Öğretim yılında bu rakam 125 yer olmuştur[8].

Türk devletlerinin, ortak bir medeniyet oluşturmaları yönündeki çabaların ana kaynağını karşılıklı öğrenci değişimi merkezine oturtulmuştur.

Proje, zaman içinde değişen uluslararası koşullara uyum sağlamakta gecikmiş ve bu durum diğer uluslararası öğrenci değişimi ve burs programları karşısındaki rekabet gücünü kaybetmesine neden olmuştur. Projeye ilişkin tanıtım yetersiz olmuştur. Seçim aşamasında iki farklı sınav uygulanması sorunlara neden olmuştur. Ayrıca, proje kapsamında mezunları izleme ve onlardan yararlanma hususlarında eksiklikler yaşanmıştır[9].

Özellikle yükseköğretimdeki büyük öğrenci değişimi projesi ile başlatılan ve Türk Dünyası ile her alanda etkileşim kuracak ortak bir gelecek kurgulamamıza önayak olacak iyi yetişmiş insan kaynağı projesi Türk Dünyası için stratejik bir öneme haizdi. Ancak bu projenin sürdürülebilir bir noktaya taşınamamasının en önemli nedeninin Türkiye’de eğitim uygulamalarının ve özellikle yükseköğretimin uluslararası niteliğinin ve ürettiği eğitim kalitesinin uluslararası görünürlüğünün zayıf olması-

dır. Bağımsızlık sonrası dünya ile hızlı bir şekilde entegre olan Türk dünyası öğrencilerinin önemli bir kısmının tercihi Türkiye’den daha etkili yükseköğretim eğitimi veren batılı ülkelere yönelmiştir. Bu yönelme ile birlikte gelecek için hazırlanması tasarlanan Türk değer ve inançlarıyla donanmış eğitilmiş ortak insan kaynağı stratejisi zayıflamıştır denilebilir.

Türk dünyası içerisinde bağımsızlık sonrası en hızlı etkileşimin Türkiye ve Azerbaycan arasında gerçekleştiğini görüyoruz. Bunun en önemli sebebi şüphesiz nüfusunun büyük çoğunluğunun Oğuz soyundan gelen ve aralarındaki coğrafi yakınlığın da etkisi ile zaman zaman güçlü, zaman zaman zayıfta olsa hiç kopmayan ve tarih boyunca süregelen ikili ilişkiler, en etkili ilişki aracı olan konuşma dilinin karşılıklı anlaşılabilir olmasıdır.

Bu ilişkiler çerçevesinde eğitim ilişkileri çok güçlü bir zeminde olmasa bile diğer Türk cumhuriyetlerine göre en üst düzeydedir. Zira Azerbaycan, 1991 yılında bağımsızlığını ilan ettikten sonra diğer alanlarda oldu-

ğu gibi eğitim alanında da yenilikler yaptı. 1992 yılında Azerbaycan Eğitim Sisteminin esaslarını oluşturan ve altı bölümden oluşan Tahsil Kanunu yeniden düzenledi. Azerbaycan Cumhuriyeti Eğitim hizmetlerini 1993 yılında yürürlüğe konulmuş kanunla yürütmektedir. Kanunun başlangıç bölümünde eğitim, toplumun ve devletin gelişimini sağlayan stratejik öneme sahip milli, ahlaki, uluslararası değerleri esas alan demokratik bir karakter taşıyan, vatandaşların esas haklarından sayılan bir süreç olarak tanımlanmıştır.

Azerbaycan ve Türkiye diğer Türk Cumhuriyetlerine örnek teşkil edecek ve ders içeriklerinde ortak bir tarih şuuru oluşturmaya yardımcı olmak üzere bir dizi ortak çalışma da yürütmektedir. Bu çalışmalardan biri de 20014 yılında Azerbaycan Milli İlimler Akademisi Tarih Enstitüsü Başkanı Prof. Dr. Yakup Mahmudov'un girişimi ve Atatürk Araştırma Merkezi işbirliği ile Türkiye, Azerbaycan ve diğer Türk Cumhuriyetleri temsilcilerinin katıldığı "Ortak Türk Tarihi" yazma çalışmalarının başlatılmasıdır. Azerbaycan'ın Bakü ve Şeki kentleri ile Türkiye'nin Ankara ve Kocaeli şehirlerinde yapılan bir dizi çalıştay ile önce Türk meşhurları kitabı yazımı, daha sonra Ortak Türk Tarihi yazımı çalışmalarına başlanıldı ve hızlı bir şekilde devam etmektedir. Temel amacı Türk dünyasında "ortak tarih bilinci" oluşturma faaliyeti olan bu çalışmanın sonucu olacak her iki kitabın Tüm Türk Devletlerinin okul müfredatlarının içeriğine katkı sağlanması beklenmektedir.

Öte yandan Uluslararası eğitime olan ilgi dünyada meydana gelen hızlı değişime paralel olarak 1990'lı yıllardan itibaren giderek artmıştır. Küreselleşme ile birlikte farklı nitelik ve yetkinliklere ihtiyaç duyulan yeni iş alanlarının ortaya çıkması, gelişmekte olan ülkelerin kalkınma çabalarındaki yükseliş, gelişmiş ülkelerin nitelikli insan gücüne duydukları gereksinim, ülkeler arasında işbirliği ve etkileşimin artması, üretim ilişkilerinin değişmesi, kişilerin kendi ülkelerinin dışında farklı bir entelektüel birikimden yararlanma isteği ve daha pek çok sebep günümüzde uluslararası öğrenci hareketliliğinin önemli bir seviyeye ulaşması sonucunu doğurmuştur. 1970'li yıllar-

da dünyada 800 bin civarında olan uluslararası öğrenci sayısı 2012 yılında 4,5 milyona ulaşmış olup, bu rakamın 2020 yılında 8 milyona çıkması beklenmektedir[2,5].

Türk devletlerinin öğrenci hareketliliğindeki artışlardan yeterince pay alması ve özellikle kendi aralarında öğrenci değişimini sürdürebilmeleri Türk dünyasının bekası için hayati öneme sahiptir. Ancak ülke eğitimlerimiz uluslararası öğrenci için cazip kılınmalıdır. Bu cazibe eğitim kurumlarının eğitim kalitesi ile yakından ilişkilidir. Okulların ürettiği kalitenin dünyada görünür kılınması gerekir. Ülkemizin(Türkiyenin) Tanzimat'tan bu yana takip ettiği batılının okulun taklit etme uygulaması kalite üretmiyor. Yerli değerlerimizi etkili eğitim süreçleri ve etkili okullarla dünya insanına benimsetebiliriz. Aksi taktirde başkalarının kurduğu okullarda, başkalarının müfredatlarının tercümesi ile şekillenen dersler yoluyla, yine başkalarının kültürel değerlerini eğitim yoluyla üstün batı medeniyeti olarak insan kaynaklarımıza ezberletmekten öteye gidemeyiz. Zaten geldiğimiz noktada Türk dünyasında artık yabancı dille eğitim uygulaması tartışılıyor ki bu uygulama Türk dilinin bilim dili olması yönündeki çabaları da işlevsiz kılacaktır.

Sonuç. Azerbaycan Türkiye Eğitim İlişkileri 1991 bağımsızlık sonrası başlamıştır. Bu ilişkilerin ilk temel başlangıcını ve yasal zeminini 3 Mayıs 1992 'de yapılan Türkiye Cumhuriyeti ile Azerbaycan Cumhuriyeti Arasında Eğitim, Öğretim, Uzmanlık Hizmetleri, Teknik ve Bilimsel İşbirliği Anlaşması'dır. Bu anlaşmanın her iki ülke parlamentosunca kabulünün ardında çok hızlı bir işbirliği sürecinin başladığı görülmektedir.

Çeşitli düzeylerde yürütülen eğitim işbirliği anlaşmasının, ilk somut göstergesinin 1992 yılında Bakü'de kurulan ve halen 455 öğrenciye eğitim hizmeti veren Bakü Türk Anadolu Lisesidir. Daha sonra 2000 yılında yine Bakü'de açılan ve yaklaşık bin öğrenciye hizmet sunan Bakü Türk İlk ve Ortaokuludur. Ayrıca Diyanet vb. Vakıfların açtığı liselerde mevcuttur.

Yabancı ülkelerin veya İngilizce, Rusça gibi dillerde eğitim veren yabancı menşeli okulların etkililiğine ve bilinirliğine karşın, Türkiye Cumhuriyeti daha çok okul ve daha etkili okullar açabilir. Ancak eğitim hizmeti üretmede ki problemimiz, uluslararası eğitim piyasası oluşturmada problemler yaşıyoruz. Azerbaycan ve Türkiye ortak tarih, kültür ve medeniyetlerine rağmen dünya çapında kaliteli eğitim hizmet üretebilecek yerli kurumlara sahip olmadıklarından bu işbirliğini istenilen noktaya çıkaramadığımızı görmekteyiz.

Çünkü her iki ülkenin tarihinde, kendi kültür ve yerel dinamiklerle kurulan, günümüze kadar gelip, gelişmiş ülkelerin öğrencilerine ev sahipliği yapabilecek "yerli" bir okul oluşmadı. Halen yabancı menşeli okullar geçiş sınavlarında en yüksek puanlı öğrencileri alır ve ülkenin en pahalı öğrenim ücreti olan okullardır. Ülkemizin imkân sahibi insanları çocuklarını ya Avrupa ve Amerika'da ki okullara gönderir ya da batıdaki okulların izdüşümü olduğunu varsaydığı ülkemizdeki yabancı menşeli okullara gönderir. Bu strateji aslında "batı dili ve kültürü en üstündür biran önce çocuklarınızı getirin değiştirelim" demektir. Bunu yaparken tüm imkânlarınızı seferber edin ve çok ücret verin. Bu gün en pahalı eğitim aracı İngilizce dil öğrenme/öğretme materyalleridir[5, XXI].

Türk dünyasında etkili yerli insan yetiştirme düzenleri kurulamadığından, kurulu sandıklarımızın aslında yabancı sistemlerin tercümesinden ibaret olduğundan,

Türk devletleri arasında etkili eğitim işbirlikleri oluşmamaktadır. Yukarı aldığımız eğitim işbirliği protokolü maddelerinin gerçekleşme oranlarının düşüklüğü ve büyük öğrenci değişim projesinin sürdürülebilir olmayışını ülkelerimizin eğitim kalitesinde aramak gerekir. ❀

Kaynakça

1. Aslanov, Elnur, Azerbaycan-Türkiye Dostluk, Kardeşlik ve Stratejik Ortaklık, Berikan Yayınevi, Ankara 2012, 219.
2. Alyimidin, Aizharkyn KYZY, Kırgızistan'daki Ortaokul, Lise Tarih Ders Kitaplarında Türkiye Tarihinin Okutulması, Uluslararası Sosyal ve Ekonomik Bilimler Dergisi, 2 (1): 79-83, 2102.
3. Aydemir, Şevket Süreyya, Suyu Arayan Adam, Öz Yayın, Ankara 1959.
4. <http://baku.meb.gov.tr/>
5. Büyükbaş, Nihat, Eğitimde Gelecek Arayışları, I. Cilt XXI-XXIV Ankara 2016, 1527 s.
6. Elekberova, Kemale, Azerbaycan Eğitim Sistemi, Kademelerarası Geçiş, Cumhuriyetin Kuruluşundan Günümüze Eğitimde Kademelerarası Geçiş ve Yeni

Modeller Uluslararası Kongresi, Atatürk Araştırma Merkezi yayını, Ankara 2014. S.665-680

7. Kalkınma Bakanlığı, Yükseköğretimin uluslararası anlaşması Çerçevesinde Türk Üniversitelerinin Uluslararası Öğrenciler İçin Çekim Merkezi Haline Getirilmesi Araştırma Projesi Raporu, Kalkınma Araştırmaları Merkezi, Ankara 2015, (2-7) 174 s.
8. Mammedov, Zaur, Azerbaycan ile Türkiye Arasında Öğrenci Değişimi Alanındaki İşbirliği (2003-2010 Yılları Arası), <http://dergipark.ulakbim.gov.tr/ksbd/article/viewFile>
9. Milli Eğitim Bakanlığı, *Büyük Öğrenci Projesinin Değerlendirilmesi (1992-2008)*, Ankara, 2009
10. Nerimanoğlu, Kamil Veli, "Azerbaycan'ın Devlet Dili Siyaseti", *Türkler Ansiklopedisi*, Yeni Türkiye Yayınları, (2002), C.19, ss. 244-251, s. 245.
11. Özdemir, Çağatay, Can Turan; Türkiye'nin Büyük Öğrenci Projesi, *Türk Tarihi Tarih Araştırmaları*, 2014
12. Türkiye Cumhuriyeti ile Azerbaycan Cumhuriyeti Arasında Eğitim, Öğretim, Uzmanlık Hizmetleri, Teknik ve Bilimsel İşbirliği Anlaşması, Resmi Gazete, 14.07.1992 Sayı : 21284 (Asıl) Düstur Tertip:5 Cilt: 32